

Research Paper

Analytical Study of Multidimensional Poverty in Urban and Rural Areas

Ali Salari¹, Mohsen Zayanderoody^{*2}, Seyed Abdolmajid Jalaee Esfandabadi³

1. PhD student in Economics, Kerman Branch, Islamic Azad University, Kerman, Iran
2. Associate Professor, Department of Economics, Kerman Branch, Islamic Azad University, Kerman, Iran
3. Professor, Department of Economics, Faculty of Management and Economics, Shahid Bahonar University of Kerman; Kerman, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 1-14

Use your device to scan and read
the article online

Keywords:

*Multidimensional poverty,
Iran, Rural areas, Urban
areas*

Abstract

Reducing poverty and inequality is one of the most important goals of planners and politicians in different societies of the world. The success of poverty alleviation programs depends on the accurate identification of the phenomenon of poverty. In this study, using the Alkire and Foster multidimensional poverty approach, the multidimensional poverty index in 5 dimensions of education, employment, standard of living, health and housing, for urban and rural areas during the years 1396 to 1398 has been calculated. The results of this study showed that in rural areas about 28% of people are poor and in urban areas about 25% are poor. Poverty rate in 1397 had a decreasing trend but in 1398 had an upward trend. About 51% of the poor live in rural areas and about 49% of them live in urban areas. The highest rate of deprivation in urban and rural areas is related to the employment dimension, which is about 40%. In terms of education, standard of living, health and housing are 16, 4, 24.5 and 15.5 percent, respectively. The multidimensional poverty index in urban and rural areas is 10% and 11.5%, respectively. Deprivation of women in urban and rural areas in terms of education is more than deprivation of men.

Citation: Salari, A., Zayanderoody, M., Jalaee Esfandabadi, S A. (2024). **Analytical Study of Multidimensional Poverty in Urban and Rural Areas**, *Geography(Regional Planning)*, 14(54), 1-14.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.332324.3596

DOR:

* Corresponding author: Mohsen Zayanderoody, **Email:** m_roody2000@gmail.com

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Poverty reduction is one of the main goals of public policies and international agreements and is recognized as one of the Millennium Development Goals (MDG). Therefore, many countries have adjusted their social policies to reduce poverty. Measuring and tracking changes in poverty over time is very important for local governments and international organizations. While income is one of the basic measures of the standard of living, basic human needs such as food, clothing, housing, health, and education are also crucial. Additionally, social needs, such as the ability to communicate with the surrounding world, impact the quality of well-being. Poverty is not limited to income and can be experienced in various economic and social aspects. In Iran, poverty measurement is generally based on per capita cost, but this method cannot capture all aspects of poverty. It has been found that the well-being of a household is not determined solely by its income, and deprivation can exist in areas such as health, housing, education, and social participation. Therefore, measuring multidimensional poverty provides a more accurate picture of the degree of deprivation and helps policymakers design more effective programs to address people's real deprivations. This research uses indicators of education, health, employment, housing, and standard of living to calculate multidimensional poverty in Iran. By using these indicators, an accurate picture of the current situation is obtained, and the success rate of the developed strategies for alleviating deprivation is assessed. Multidimensional poverty analysis is conducted in two stages: in the first stage, disadvantaged people are identified, and in the second stage, poor people are determined. The aim of this research is to measure the multidimensional poverty index in urban and rural areas of Iran for the period from 2017 to 2019. These breakdowns provide detailed images of the locations and dimensions of poverty concentration and support further

research on the causes of poverty to design more effective support policies.

Methodology

This research calculates multidimensional poverty in Iran across five dimensions: health, education, employment, living standards, and housing, using the Alkire-Foster index. Deprivation criteria include lack of health insurance, failure of family members to complete five years of education, children dropping out of school, child mortality, and malnutrition. The living standards dimension includes six criteria: access to safe drinking water, sanitary disposal of sewage, suitable fuel for cooking, electricity, flooring, and ownership of consumer goods (radio, television, telephone, bicycle, motorbike, and car). Households that do not meet these criteria are considered deprived. These indicators provide a comprehensive picture of the multidimensional poverty situation in urban and rural areas of Iran between 2017 and 2019 and help policymakers design more effective support programs.

Results and Discussion

This research uses the Alkire-Foster approach to calculate the Multidimensional Poverty Index (MPI) across five dimensions: education, employment, living standards, health, and housing. Table 2 shows the MPI, the average deprivation (A), and the multidimensional headcount ratio (H). The MPI includes two components: H and A, which indicate the intensity of deprivation. In 2017, the average deprivation among the poor was 39%, indicating the intensity of poverty. This decreased to 38.5% in 2018 and slightly to 39.2% in 2019. The MPI in urban areas was 10% in 2017, 9.7% in 2018, and 10.3% in 2019. For rural areas, the average deprivation was 40.9% in 2017, 40.7% in 2018, and 40.6% in 2019. The findings indicate that between 2017 and 2019, rural areas experienced higher levels of deprivation compared to urban areas across various dimensions, especially in education and health. Employment exhibited the highest degree of deprivation in both regions, while housing deprivation was relatively lower. Furthermore, women faced more deprivation in education compared to men, with this difference being more pronounced in rural areas. Overall, these

findings underscore the necessity for more targeted policies aimed at reducing multidimensional poverty across different regions of Iran.

Conclusion

This research utilizes the Alkire-Foster multidimensional poverty approach to examine poverty across five dimensions: education, employment, living standards, health, and housing, covering the years from 2017 to 2019. The findings indicate that approximately 28% of individuals in rural areas and 25% in urban areas are

impoverished. While poverty decreased in 2018, it ascended again in 2019. Around 51% of impoverished individuals reside in rural regions, with approximately 49% in urban areas. Employment exhibits the highest deprivation rate (about 40%), followed by education, living standards, health, and housing (16%, 4%, 24.5%, and 15%, respectively). Women face greater education-related deprivation on average in both urban and rural areas. In conclusion, targeted policies addressing employment enhancement, improving living standards, and reducing health disparities are essential for alleviating poverty.

References

1. Abunoori, I., Salem, A. A., & Arabyarmohammadi, J. (2018). Evaluation of educational poverty in Iran within a multidimensional approach. *Education Quarterly*, 34(2), 73-91. [In Persian]
2. Afrakhte, H., Jalalian, H., Tahmasbi, A., & Armound, M. (2019). Assessment of multidimensional poverty (capability) in rural areas of Hamedan county using the Alkire and Foster method. *Human Geography Research (Geographical Research)*, 51(4), 989-1010. [In Persian]
3. Aguilar, G., Sumner, A. (2020). Who are the world's poor? A new profile of global multidimensional poverty, *World Development*, 126, 104716.
4. Alkire, S. (2007). The missing dimensions of poverty data: Introduction to the special issue. *Oxford development studies*, 35(4): 347-359.
5. ALKIRE, S., SANTOS, M. (2014). Measuring Acute Poverty in the Developing World: Robustness and Scope of the Multidimensional Poverty Index, *World Development*, Vol. 59, pp. 251-274.
6. Dadgar, Y., Noorvesti, M., & Mokhtari, M. A. (2020). An assessment of the level, trend, and distribution of multidimensional poverty in Iran. *Planning and Budget*, 25(2), 25-43. [In Persian]
7. Fotres, M. H., & Ghodsi, S. (2017). Iran's development plans with multidimensional poverty index calculated using the Alkire and Foster method. *Growth and Economic Development Quarterly*, 7(27), 45-64. [In Persian]
8. Gouveia, J., Palma, P., Simoes, S. (2019). Energy poverty vulnerability index: A multidimensional tool to identify hotspots for local action, *Energy Reports*, 5, 187-201.
9. Jalali, M. (2019). Evaluation of multidimensional poverty in the urban society of Iran. *Trends*, 26(83 and 84), 69-90. [In Persian]
10. Mendoza, C., Cayonte, D. (2019). Understanding multidimensional energy poverty in the Philippines, *Energy Policy*, 133, 110886.
11. Qi, D., Wu, Y. (2015). A multidimensional child poverty index in China, *Children and Youth Services Review*, 57, 159-170.
12. Raghefar, H., Mohammadi Fard, Z., & Sangari Mahzab, K. (2013). Measurement of multidimensional poverty in Tehran. *Quarterly Journal of Economic Research*, 13(2), 1-16. [In Persian]
13. Sadath, A., Acharya, R. (2017). Assessing the extent and intensity of energy poverty using Multidimensional Energy Poverty Index: Empirical evidence from households in India, *Energy Policy*, 102, 540-548.
14. Salem, A. A., & Yarmohammadi, J. (2018). Factors affecting multidimensional poverty: A multilevel panel model approach. *Research Quarterly on Economic Policies*, 26(87), 7-46. [In Persian]
15. Sen, A. (1981). Issues in the Measurement of Poverty. In *Measurement in Public Choice* (pp. 144-166). Palgrave Macmillan, London.

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)

دوره ۱۴، شماره ۵۴، بهار ۱۴۰۳

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۷۸۳-۲۱۱۲

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

بررسی تحلیلی فقر چندبعدی در مناطق شهری و روستایی

علی سالاری: دانشجوی دکتری اقتصاد، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران.

محسن زاینده‌رودی: دانشیار، گروه اقتصاد، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران.

سید عبدالمجید جلالی اسفندآبادی: استاد گروه اقتصاد، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه شهید باهنر کرمان؛ کرمان، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
کاهش فقر و نابرابری از مهم‌ترین اهداف برنامه‌ریزان و سیاست‌مداران در جوامع مختلف جهان است. موفقیت برنامه‌های فقرزدایی، به شناسایی دقیق پدیده فقر بستگی دارد. در این پژوهش با استفاده از رویکرد فقر چندبعدی الکایر- فوستر، شاخص فقر چندبعدی در ۵ بعد آموزش، اشتغال، استاندارد زندگی، سلامت و مسکن، برای مناطق شهری و روستایی در طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ محاسبه شده است. نتایج این پژوهش نشان داد، در مناطق روستایی حدود ۲۸ درصد افراد فقیر هستند و در مناطق شهری حدود ۲۵ درصد فقیر هستند. میزان فقر در سال ۱۳۹۷ روند کاهشی داشته است اما در سال ۱۳۹۸ دارای روند صعودی بوده است. حدود ۵۱ درصد افراد فقیر در مناطق روستایی زندگی می‌کنند و حدود ۴۹ درصد آن‌ها ساکن مناطق شهری هستند. بیشترین میزان محرومیت در مناطق شهری و روستایی مربوط به بعد اشتغال است که حدود ۴۰ درصد است. در بعد، آموزش، استاندارد زندگی، سلامت و مسکن، به ترتیب ۱۶، ۴، ۲۴/۵ و ۱۵/۵ درصد است. شاخص فقر چندبعدی در مناطق شهری و روستایی به ترتیب، ۱۰ و ۱۱/۵ درصد است. محرومیت زنان در مناطق شهری و روستایی در بعد آموزش بیشتر از محرومیت مردان است.	شماره صفحات: ۱-۱۴ از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید واژه‌های کلیدی: فقر چندبعدی، ایران، مناطق روستایی، مناطق شهری

استناد: سالاری، علی، زاینده‌رودی، محسن؛ جلالی اسفندآبادی. (۱۴۰۳). بررسی تحلیلی فقر چندبعدی در مناطق شهری و روستایی، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۴ (۵۴)، صص ۱-۱۴.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.332324.3596

DOR:

مقدمه

فقر یکی از پیچیده‌ترین مسائل اجتماعی اقتصادی است که بیانگر توسعه‌نیافتگی اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی است؛ همچنین دارای پیامدها و آثار نامطلوب اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی می‌باشد. کاهش فقر و نابرابری از مهم‌ترین اهداف حکومت‌ها و سیاست‌گذاران اقتصادی است. همچنین از جمله اهداف مهم برنامه‌های توسعه کشور کاهش فقر و نابرابری و توزیع مناسب درآمد است. بررسی و آگاهی از وضعیت فقر در یک جامعه اولین گام برای سیاست‌گذاری و تدوین برنامه‌های فقرزدا در هر جامعه‌ای است. در گذشته فقر به صورت تک‌بعدی محاسبه می‌شد و معمولاً میزان درآمد یا مصرف به عنوان شاخص تعیین فقر در جوامع مختلف استفاده شده است. یکی از نخستین پژوهش‌ها در این زمینه توسط روانتری^۱ (۱۹۰۱) انجام شده است. بر مبنای این نگرش، فرد فقیر فردی است که توانایی تأمین حداقل ضروریات لازم زندگی را نداشته باشد. بر اساس چنین نگرشی بررسی وضعیت فقر در جامعه مستلزم محاسبه یک خط فقر درآمدی است. به منظور محاسبه خط فقر درآمدی روانتری حداقل هزینه‌های پولی را که در این خصوص لازم است به همراه هزینه‌های مسکن، پوشاک و لوازم خانه، به عنوان خط فقر در نظر می‌گیرند. در این نگاه، فقر به معنای محرومیت درآمدی تلقی می‌شود، هرچند که درآمد ضرورتاً نمی‌تواند تنها مؤلفه محرومیتی باشد که افراد متحمل می‌شوند. به صورت دقیق‌تر، بسیاری از جنبه‌های وضعیت نامساعد افراد فقیر ناشی از نبود امکانات و خدمات اولیه است که در رویکرد پولی قابل طرح نیست؛ در این نگرش کم بودن سطح رفاه مهم‌تر از کمبود درآمد تلقی می‌شود. بهر حال، فقر پدیده‌ای چندبعدی است که بررسی و اندازه‌گیری تمامی شاخص‌ها لازمه شناخت دقیق آن است. از زمان سن^۲ (۱۹۸۱) رویکرد قابلیت^۳ و اندازه‌گیری فقر بر اساس این رویکرد - به عبارتی فقر چندبعدی - مورد توجه اقتصاددانان قرار گرفت. شاخص فقر چندبعدی (MPI) آلکایر و فوستر^۴ (۲۰۰۸) رویکردی از اندازه‌گیری فقر را نشان می‌دهد که بر اساس "قابلیت‌ها" طراحی شده است. این شاخص بر مبنای سه بعد قابلیت - آموزش، سلامت و سطح زندگی - بنا شده است. درواقع این شاخص نشان‌دهنده عدم توانایی فرد برای پاسخگویی همزمان به حداقل معیارهای بین‌المللی و اهداف توسعه هزاره است و نیز به مثابه اولین اجرای روش مستقیم (فقر چندبعدی) در مقابل روش غیرمستقیم (فقر درآمدی) برای اندازه‌گیری فقر است. به دلیل اینکه ابعاد و قابلیت‌ها در هر جامعه با توجه به ۱- شرایط همان جامعه و داده‌های موجود که با موضوع مرتبط هستند، ۲- استناد به دیدگاه کارشناسان و نظریه‌ها، ۳- شواهد تجربی، ۴- اجماع و توافق عمومی (مانند اهداف توسعه هزاره) که بر اهمیت آن‌ها توافق عمومی حاصل شده است، ۵- به صورت مستقیم از طریق نظرسنجی و ارزیابی مشارکتی به‌ویژه در پژوهش‌های کیفی و نیز با توجه به محدودیت داده‌ها انتخاب می‌شوند (آلکایر، ۲۰۰۷) ابعاد این شاخص می‌تواند تغییر کند.

بنابراین، رویکرد فقر چند بعدی آلکایر - فوستر این امکان را می‌دهد که شدت و گستره فقر در ایران را بر اساس شاخص‌های سلامت، اشتغال، استاندارد زندگی و مسکن اندازه‌گیری نمود. از این رو این امکان را فراهم می‌کند که با دید دقیق‌تری از میزان فقر بر اساس هریک از شاخص‌های فوق، اقدام به تدوین برنامه‌های فقرزدا در کشور نمایند. از این رو کاملاً ضروری است که میزان فقر از لحاظ هریک از شاخص‌های فوق در سال‌های اخیر محاسبه گردد. یکی از مهم‌ترین عوامل در جهت رسیدن به عدالت اجتماعی، برنامه‌های کاهش فقر است. کاهش فقر همواره هدف اساسی سیاست‌های عمومی و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی و اولین هدف از اهداف توسعه هزاره (MDG) است. از این رو بسیاری از کشورها سیاست‌های اجتماعی خود را در جهت کاهش فقر قرار داده‌اند. در این راستا موضوع اندازه‌گیری و تغییرات فقر در طول زمان برای دولت‌های محلی و سازمان‌های جهانی اهمیت پیدا می‌کند. اگرچه درآمد یکی از اساسی‌ترین ویژگی‌های تعیین سطح زندگی بشر است و سایر ویژگی‌ها از جمله غذا، پوشاک، مسکن، بهداشت و آموزش جزء مجموعه نیازهای اساسی بشر در نظر گرفته می‌شود، با این وجود نیازهای اجتماعی بشر مانند توانایی برقراری ارتباط مؤثر با جهان پیرامون ابعاد دیگری از کیفیت بهزیستی انسان را نشان می‌دهند. انسان موجودی چندبعدی است و بنابراین می‌تواند از جنبه‌های دیگر حیات اقتصادی-اجتماعی و نه صرف درآمدی احساس فقر کند.

1- Rowntree

2- Sen

3- Capability Approach

4- Alkire & Foster

رویکرد اساسی و مطلق در جهت بررسی فقر در ایران، اندازه‌گیری فقر درآمدی است که بر اساس هزینه سرانه سنجیده می‌شود؛ اما این رویکرد نمی‌تواند نشان‌دهنده تمامی ابعاد فقر باشد. امروزه کاملاً مشخص شده است که رفاه یک خانوار با مشاهده صرف درآمدش مشخص نمی‌شود و از این‌رو، محرومیت تنها محدود به محرومیت درآمدی نیست؛ بلکه محرومیت از برخورداری از سلامت، مسکن و سرپناه مناسب، آموزش، محرومیت منزلتی، سیاسی و اجتماعی از جمله اشکال مختلف محرومیت هستند. بنابراین سنجش فقر چندبعدی، تصویر بهتر و واقعی‌تری از میزان محرومیت در نیازهای اساسی در اختیار سیاست‌گذاران قرار می‌دهد تا به برنامه‌ریزی دقیق‌تر در جهت رفع محرومیت‌های واقعی مردم بپردازند.

در این پژوهش از شاخص‌های آموزش، سلامت، اشتغال، مسکن و استاندارد زندگی برای محاسبه فقر چندبعدی در ایران استفاده می‌شود. با بهره‌گیری از این شاخص‌ها در سنجش فقر می‌توان تصویری دقیق از وضعیت موجود ارائه نمود و میزان موفقیت راهکارهای تدوین‌شده در کشور جهت محرومیت‌زدایی را بررسی نمود. تحلیل شاخص فقر چندبعدی در دو مرحله انجام می‌شود. در مرحله نخست با استفاده از آستانه محرومیت افراد محروم شناخته می‌شوند و در مرحله دوم با استفاده از آستانه فقر افراد فقیر شناسایی می‌شوند. اگر میزان دسترسی فرد از آستانه محرومیت کمتر، فرد در آن بعد محروم است و اگر میزان محرومیت‌های فرد برابر با آستانه فقر و یا بیشتر از آن باشد فرد فقیر است.

هدف این پژوهش اندازه‌گیری شاخص فقر چندبعدی در مناطق شهری و روستایی در ایران در دوره ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ است. در واقع این تفکیک‌ها تصاویر دقیق‌تری از مکان‌های تمرکز و ابعاد فقر را ارائه می‌دهند تا راه برای پژوهش‌های بعدی در خصوص علّیت فقر باز شود و سیاست‌های حمایتی با توجه به ابعاد فقر بتوانند به طور موثرتری طراحی و هدف‌گذاری شوند. به هر حال، فقر چندبعدی بر اساس چند ویژگی آموزش، سلامت، اشتغال، مسکن و استاندارد زندگی مورد بررسی قرار می‌گیرد. بهر حال، بررسی موضوع قابلیت‌های فردی و اجتماعی زمینه و گستره‌ای را فراهم می‌آورد که در آن می‌توان ابعاد و جنبه‌های دیگری را نیز مورد توجه و مطالعه قرار داده و بر این اساس است که ایده بررسی فقر چند بعدی موضوعیت یافته و قابل طرح است. اهداف مورد بررسی در این پژوهش عبارت‌اند از:

۱- محاسبه و مقایسه نرخ فقر چندبعدی در مناطق شهری و روستایی ایران در بازه زمانی ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸.

۲- چند درصد افراد در بعد آموزش دارای محرومیت نسبی هستند.

۳- چند درصد افراد در بعد مسکن دارای محرومیت نسبی هستند.

۴- چند درصد افراد در بعد سلامت دارای محرومیت نسبی هستند.

۵- چند درصد افراد در بعد اشتغال دارای محرومیت نسبی هستند.

۶- چند درصد افراد در بعد استاندارد زندگی دارای محرومیت نسبی هستند.

کمک اصلی پژوهش حاضر به مطالعات قبلی در ایران این است که رویکرد آلکایر و فوستر (۲۰۰۸) را در مناطق روستایی و شهری ایران را با استفاده از پنج بعد مورد بررسی قرار می‌دهد.

پیشینه پژوهش

در مطالعات قرن نوزدهم، فقر تنها به سطح درآمد اکتسابی برای تأمین حداقل نیازهای غذایی و سرپناه نسبت داده می‌شد. بهر حال روانتری (۱۹۰۱)، معتقد است خانواده‌ای فقیر است که کل درآمد آن خانواده برای به دست آوردن حداقل ضروریات برای حفظ کارایی فیزیکی کافی نباشد. تاونزند^۱ در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ استدلال کرد که افراد، خانوارها و گروه‌های جمعیتی زمانی فقیر در نظر گرفته می‌شوند که با فقدان منابع برای کسب انواع رژیم‌های غذایی، مشارکت در فعالیت‌ها و شرایط و امکانات معمولی زندگی مواجه باشند. استدلال و نگرش آن‌ها بسیار فراتر از تأمین نیازهای غذایی است (سالم و همکاران، ۱۳۹۷). آلکایر^۲ و همکاران (۲۰۱۴)، با استفاده از شاخص فقر چندبعدی، شدت فقر را در کشورهای درحال توسعه محاسبه نمود. در این پژوهش از

1- Townsend

2- Alkire

داده‌های بیش از ۱۰۰ کشور در حال توسعه در بازه سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۰۸ استفاده شد. در این پژوهش شاخص فقر چندبعدی بر اساس ابعاد، سلامت، آموزش و استاندارد زندگی محاسبه گردید. نتایج نشان داد خانواده‌های دارای فرزندان بیشتر دارای بالاترین شاخص فقر چند بعدی هستند. کای^۱ و همکاران (۲۰۱۵)، میزان فقر چندبعدی در استان‌های چین در دوره زمانی ۲۰۰۹-۱۹۸۰ را محاسبه نمودند. نتایج پژوهش آن‌ها بیانگر این است که فقر در کشور چین در بازه ۱۹۸۰ تا ۲۰۰۹ دارای نرخ نزولی بوده است. همچنین استان‌های مرکزی کشور چین در کاهش میزان فقر، دارای بیشترین موفقیت بوده‌اند. سادات^۲ و همکاران (۲۰۱۷) گستره و شدت فقر چندبعدی در حوزه انرژی را در کشور هند اندازه‌گیری نمودند. در این پژوهش از شاخص فقر چندبعدی الکایر استفاده شده است. بازه زمانی مورد مطالعه در این پژوهش شامل سال ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۲ است. نتایج پژوهش نشان داد که شاخص فقر چندبعدی در حوزه انرژی در کشور هند بسیار بالا و گسترده است. همچنین کشور هند به لحاظ درآمدی دارای فقر نسبتاً بالایی است. گوویا^۳ و همکاران (۲۰۱۹)، بر اساس اطلاعات ۳۰۹۲ فرد میزان فقر چندبعدی در کشور پرتغال را اندازه‌گیری نمودند. در این پژوهش بیشتر به فقر در حوزه انرژی تأکید شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سیاست‌های کشور پرتغال در کاهش فقر مؤثر و تأثیرگذار بوده است. مندوزا^۴ و همکاران (۲۰۱۹)، شاخص فقر چندبعدی را در بازه ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۶ برای کشور فیلیپین محاسبه نمودند. در این پژوهش از اطلاعات ۱۶ منطقه و ۸۱ استان استفاده شده است. نتایج این پژوهش بیانگر این واقعیت است که در کشور فیلیپین حدود ۵۰ درصد افراد از نظر شاخص فقر چندبعدی، دارای محرومیت هستند. اگیلار^۵ و همکاران (۲۰۲۰)، با استفاده از شاخص فقر چندبعدی الکایر-فوستر میزان فقر در جهان را محاسبه نمودند. در این پژوهش از اطلاعات مربوط به کشورهای جهان در سال ۲۰۱۵ استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان داد که افراد جوان، افرادی که در مناطق روستایی زندگی می‌کنند و به کشاورزی مشغول نیستند، بیشترین درصد افراد فقیر را در جهان تشکیل می‌دهند.

در مطالعات داخل کشور نیز مطالعاتی در حوزه فقر انجام شده است. که برای نمونه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد. افراخته و همکاران (۱۳۹۸) با استفاده از الگوی شاخص فقر چندبعدی (MPI) آلکایر و فوستر (AF) میزان فقر را در خانوارهای روستایی شهرستان همدان مطالعه کرده‌اند. با استفاده از فرمول کوکران ۸۵۵ خانوار به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای چندمرحله‌ای از روستاهای نمونه (۲۱ روستا) براساس سطوح توسعه یافتگی انتخاب شدند. در مطالعه آن‌ها به منظور وزن‌دهی نماگرها براساس نظر کارشناسان (30=n) از نرم افزار Expert Choice و برای پردازش داده‌ها از نرم افزار Excel و Stata استفاده شد. براساس نتایج به دست آمده، وسعت فقر ۴۹/۰۱ درصد، شدت فقر ۴۳/۷۵ درصد و میزان شاخص چندبعدی فقر که حاصل ضرب این دو مقدار است، در مناطق روستایی شهرستان همدان ۲۱/۴۴ درصد است. همچنین نماگرهای درآمد، تغذیه، بیمه بازنشستگی و وضعیت اشتغال به ترتیب بیشترین سهم را در شاخص فقر چندبعدی دارند. جلالی (۱۳۹۸)، با بکارگیری شاخص آلکایر و فوستر فقر چند بعدی برای جامعه شهری ایران در دوره ۱۳۹۶-۱۳۹۱ را محاسبه و ارزیابی کرده است. در مطالعه او برای محاسبه شاخص فقر چند بعدی شش شاخص امکانات زندگی، میزان سواد، ساختمان محل زندگی، تغذیه، اشتغال و بیمه خدمات درمانی در نظر گرفته شده است. به منظور ترسیم تصویری دقیق و شفاف از وضعیت فقر در جامعه این شاخص بر اساس گروه‌های شهری، وضعیت فعالیت شغلی سرپرست خانوار، جنسیت سرپرست خانوار تجزیه شده است. افزون بر این، سهم هر یک از مولفه‌ها در شاخص فقر چندبعدی محاسبه و ارتباط بین شاخص محاسبه شده و گروه‌های درآمدی مورد ارزیابی قرار گرفته است. نتایج پژوهش او نشان می‌دهد شاخص فقر چند بعدی در دوره زمانی مورد بررسی کاهش داشته است؛ همچنین، با بررسی نتایج تجزیه شاخص در شهرهای کوچک، خانوارهای با سرپرست زن و خانوارهای پرجمعیت میزان فقر بیشتر و در خانوارهایی با وضعیت فعالیت صنعتی میزان فقر کمتری مشاهده شده است. به علاوه، این شاخص در طول زمان و در گروه‌های کمدرآمد افزایش داشته است. دادگر و همکاران (۱۳۹۹)، با استفاده از شاخص فقر چندبعدی ابعاد گوناگون فقر را در ایران بازمینی و تغییرهای این شاخص را محاسبه کرده‌اند و وند آن را از سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۷ در همه استان‌های ایران و در هر دو منطقه شهری و روستایی مورد ارزیابی قرار داده‌اند.

1- Qi

2- Sadath

3- Gouveia

4- Mendoza

5- Aguilar

نتایج پژوهش آن‌ها نشان می‌دهد که فقر چندبعدی در مناطق روستایی نسبت به مناطق شهری از نظر سطح بالاتر است و همچنین از نظر روند، کاهش اندکی را نشان می‌دهد، از این‌رو یک پیام سیاستی این پژوهش، توجه اساسی به فقرزدایی در مناطق روستایی است. ابونوری و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی تحت عنوان ارزیابی فقر آموزشی ایران در چارچوب یک رویکرد چندبعدی، فقر چندبعدی برای سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۹۴ در ایران محاسبه گردید. بر اساس نتایج این پژوهش سهم بعد آموزش در فقر چندبعدی بالاتر از هر بعد دیگر بوده و نزدیک به ۵۰ درصد از بار فقر چندبعدی بر عهده بعد آموزش است. نرخ فقر آموزشی در مناطق روستایی و شهری در سال ۱۳۹۴ به ترتیب ۶۶ و ۴۴ درصد است. فطرس و قدسی (۱۳۹۶)، در پژوهشی تحت عنوان مقایسه برنامه‌های توسعه ایران با شاخص فقر چندبعدی محاسبه شده به روش آلکایر و فوستر، وسعت و شدت فقر در ایران را در سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۳ بررسی نمودند. بر اساس نتایج این پژوهش وسعت و شدت فقر در هر دو منطقه روستایی و شهری در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۳ رو به کاهش بوده است. همچنین بیشترین وسعت فقر و میانگین محرومیت افراد فقیر (شدت فقر) مربوط به سال ۱۳۶۸ است. استان‌های کردستان و قم به ترتیب بیشترین فقر آموزشی را در مناطق شهری و روستایی دارا هستند. در مطالعه سالم و همکاران (۱۳۹۷)، با بکارگیری داده‌های دوره زمانی ۱۳۸۴-۱۳۹۴ اقتصاد ایران و رویکرد مدل‌های چند سطحی پنل، شاخص فقر چندبعدی الکایر و فوستر تأثیر عوامل فردی مانند سطح تحصیل، جنسیت، سن و درجه استقلال اعضای خانواده مورد بررسی قرار گرفت و همچنین تأثیر عوامل کلان مانند تورم، تولید ناخالص داخلی، نرخ بیکاری و تأمین اجتماعی مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج این پژوهش حاکی از این واقعیت دارد که هر دوی عوامل فردی و کلان بر فقر مؤثر هستند. نتایج راغفر و همکاران (۱۳۹۲)، جهت ارزیابی وضعیت فقر در مناطق ۲۲ گانه تهران نشان می‌دهد فقیرترین منطقه تهران بر اساس رویکرد درآمد، منطقه ۲۲ و از نظر آموزش و مسکن نیز به ترتیب مناطق ۱۹ و ۱۷ هستند. بیشترین نرخ فقر چندبعدی در منطقه ۱۴ و کمترین نرخ در منطقه ۱ دیده می‌شود. همچنین ۳۶۳ درصد مردم تهران دچار محرومیت نسبی هستند.

روش پژوهش

در این پژوهش از شاخص الکایر- فوستر جهت محاسبه گستره و شدت فقر در ایران استفاده می‌شود. شاخص فقر چندبعدی الکایر و فوستر افراد فقیر را با استفاده از آستانه محرومیت و فقر شناسایی می‌کند و شامل پنج بعد سلامت، آموزش، اشتغال، استانداردهای زندگی، مسکن می‌باشد. بعد سلامت نیز شامل یک معیار دارا بودن بیمه درمانی است. اگر فرد بیمه درمانی نداشته باشد محروم محسوب می‌گردد.

بعد آموزش دارای دو معیار تعداد سال‌های آموزش و حضور در مدارس است. که بر اساس معیار اول اگر هیچ‌کدام از اعضای خانواده پنج سال تحصیلی سواد نداشته باشند، خانواده دارای محرومیت است. معیار دوم بیان می‌دارد، اگر هر کدام از فرزندان که در سن مدرسه هستند، تحصیلات خود را در مدت تحصیل یک تا هشت سال رها کرده باشند یا اصلاً در مدرسه حضور نیافته باشند تمام اعضای خانواده محروم در نظر گرفته می‌شود. بعد سلامت دارای دو معیار مرگ‌ومیر کودکان و تغذیه است. بر اساس معیار اول اگر کودکی در خانوار فوت کند خانواده دارای محرومیت است در معیار تغذیه اگر هر بزرگسال یا کودکی که باید میزان مشخصی مواد مغذی دریافت کند، دچار سوءتغذیه باشد، خانوار دارای محرومیت است.

بعد استانداردهای زندگی نیز شامل ۶ معیار است. ۳ معیار آب آشامیدنی سالم، دفع بهداشتی فاضلاب و استفاده از سوخت مناسب برای پخت‌وپز از اهداف توسعه هزاره هستند. معیارهای دیگر این بعد شامل برق، کف‌پوش و مالکیت برخی از کالاهای مصرفی مانند رادیو، تلویزیون، یخچال، تلفن، دوچرخه، موتور و ماشین شخصی است. اگر خانوار برق نداشته باشند، محروم محسوب می‌شود. همچنین اگر خانوار به آب آشامیدنی سالم دسترسی نداشته باشد یا برای دسترسی به آب آشامیدنی سالم بیش از ۳۰ دقیقه پیاده‌روی لازم باشد، محروم محسوب می‌شود. در معیار سیستم تخلیه فاضلاب اگر خانواری سرویس بهداشتی نداشته باشد یا سرویس بهداشتی بین چند خانوار مشترک باشد، محروم محسوب می‌شود. در معیار سوخت، برای پختن غذا اگر سوخت لازم برای

1- Child Enrolment Years of Schooling

2- Nutrition Child Mortality

پختن غذای خانوار چوب یا زغال باشد، خانوار در نظر گرفته شده محروم است. همچنین اگر خانواری رادیو، تلویزیون، تلفن، دوچرخه یا موتور نداشته باشد و صاحب ماشین نباشد محروم در نظر گرفته می‌شود.

جدول ۱- بعدها، شاخص‌ها و وزن آن‌ها برای محاسبه شاخص فقر چندبعدی

وزن	دارای محرومیت اگر	شاخص	بعد
۰/۱	مرد سرپرست خانوار تحصیلات ابتدایی (۵ سال تحصیل) نداشته باشد.	تحصیلات	آموزش
۰/۱	زن سرپرست خانوار تحصیلات ابتدایی (۵ سال تحصیل) نداشته باشد.	حضور فرزند در مدرسه	
۰/۱	خانوار با کودکان در سن تحصیل ۶ تا ۱۶ سال وجود داشته باشد که تحصیل نمی‌کند.	بیمه درمانی	سلامت
۰/۲	اعضای خانوار بیمه درمانی نداشته باشد.	شاغل بودن سرپرست خانوار	اشتغال
۰/۲	سرپرست خانوار جویای کار یا بیکار باشد.	سطح زیربنا	مسکن
۰/۱	سطح سرانه زیربنا کمتر از ۱۶ مترمربع باشد.	نوع مصالح	
۰/۱	مصالح بی‌دوام (جنس واحد مسکونی از خشت و چوب یا خشت و گل باشد.	برق	استاندارد
۰/۰۴	خانواری که برق نداشته باشد.	سیستم تخلیه فاضلاب	زندگی
۰/۰۴	سیستم تخلیه فاضلاب ندارد و یا مشترک با خانوار دیگر است.	آب	
۰/۰۴	خانوار به آب آشامیدنی سالم دسترسی نداشته باشد.	سوخت پخت‌وپز	
۰/۰۴	سوخت پخت‌وپز چوب یا کربن باشد.	تملک دارایی	
۰/۰۴	خانوار رادیو، تلویزیون، تلفن، دوچرخه، موتور، یخچال را در تملک نداشته باشد و ماشین یا کامیون نیز نداشته باشد.		

مأخذ: یافته‌های پژوهش

شاخص فقر چندبعدی، اطلاعاتی را از تمام افرادی که از امکانات تعیین شده بالا محروم هستند نشان می‌دهد، اما این شاخص نمی‌تواند نشان دهد که هر فرد خاص به طور دقیق در کدام بعد یا زیر شاخص محرومیت دارد و تنها روی فقر چندبعدی افراد و خانوارها تکیه می‌کند.

در رویکرد الکایر- فوستر، بردار نمره محرومیت‌های حذفی $c_i(k)$ نیز از ماتریس محرومیت حذفی طبق رابطه $c_i(k) = \sum_{j=1}^d w_j g_{ij}^0(k)$ به دست می‌آید در صورتی که نمره محرومیت فرد از آستانه فقر بیشتر باشد نمره محرومیت حذفی وی با نمره محرومیت وی برابر خواهد بود و اگر نمره محرومیت فرد از آستانه فقر کمتر باشد نمره محرومیت حذفی وی به صورت رابطه (۱) برابر صفر است:

$$\begin{cases} c_i \geq k & \text{if } c_i(k) = c_i \\ c_i(k) = 0 & \text{if } c_i < k \end{cases} \quad (1)$$

فرد فقیر را در جامعه x و با توجه به آستانه محرومیت z ، وزن w و آستانه فقر k مشخص می‌کند. در این رابطه $z \in R_+^d$ ، $x_i \in R_+^d$ می‌باشند اگر فرد i فقیر باشد تابع شناسایی طبق رابطه (۱) برابر یک و اگر شخصی فقیر نباشد تابع شناسایی صفر خواهد بود.

$$\begin{cases} p_k(x_i, z) = 1 & \text{if } c_i \geq k \rightarrow \text{فرد } i \text{ فقیر است} \\ p_k(x_i, z) = 0 & \text{if } c_i < k \rightarrow \text{فرد } i \text{ فقیر نیست} \end{cases} \quad (2)$$

پس از شناسایی افراد فقیر می‌توان شاخص فقر چندبعدی را از طریق میانگین ماتریس محرومیت حذفی یا همچنین از تقسیم جمع وزنی افراد فقیر بر تعداد جمعیت کل در ابعاد مورد نظر طبق رابطه به دست آورد:

$$MPI = H \times A \quad (3)$$

در واقع شاخص فقر چندبعدی از تقسیم جمع وزنی افراد فقیر بر تعداد کل افراد در ابعاد مورد نظر به دست می‌آید. بنابراین با استفاده از ماتریس محرومیت می‌توان MPI را محاسبه کرد.

همچنین می‌توان شاخص فقر چندبعدی را از ترکیب وسعت و شدت فقر نیز به دست آورد. نسبت سرشمار چندبعدی H که به صورت نسبت افراد فقیر به کل تعریف می‌شود که از رابطه زیر به دست آورد:

$$H = \frac{q}{n} \quad (۴)$$

نسبت سرشماری چندبعدی (H) نشان می‌دهد چند درصد افراد در جامعه دارای فقر چندبعدی هستند. که در این رابطه q تعداد افراد فقیر و n جمعیت کل است. شدت فقر A ، میانگین میزان محرومیت است که افراد فقیر تجربه می‌کنند که به صورت زیر بیان می‌شود:

$$A = \frac{\sum_{i=1}^n c_i(k)}{q} \quad (۵)$$

میانگین محرومیت (A) نشان می‌دهد به طور متوسط افراد فقیر در چند درصد از شاخص‌های وزنی محرومیت دارند. اگر دو گروه جمعیت شهری و جمعیت روستایی داشته باشیم:

$$MPI_{country} = \frac{n_u}{n} MPI_u + \frac{n_r}{n} MPI_r \quad (۶)$$

که در آن u نمایه جمعیت شهری، r نماد جمعیت روستایی و $\frac{n_u}{n}$ نسبت معینی نواحی شهری به کل جمعیت و به طور مشابه $\frac{n_r}{n}$ نسبت جمعیت نواحی روستایی به کل جمعیت است.

بحث و یافته‌های تحقیق

داده‌های این پژوهش شامل داده‌های هزینه و درآمد خانوارهای کل کشور است که از سایت مرکز آمار جمع‌آوری شده است دوره زمانی مورد بررسی سال سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ است. در این پژوهش با استفاده از رویکرد فقر چندبعدی الکایر-فوستر، شاخص فقر چندبعدی در ۵ بعد آموزش، اشتغال، استاندارد زندگی، سلامت و مسکن استفاده می‌شود. در جدول ۲ مقادیر محاسبه شده برای شاخص فقر چندبعدی (MPI)، میانگین محرومیت افراد فقیر (A) و نسبت سرشماری چندبعدی (H) مشاهده می‌گردد. شاخص فقر چندبعدی شامل دو بخش است نخست نسبت سرشماری چندبعدی (H) و بخش دوم نیز شدت محرومیت یا همان میانگین محرومیت (A) است.

نسبت سرشماری چندبعدی (H) نشان می‌دهد چند درصد افراد در جامعه دارای فقر چندبعدی هستند. بر اساس این شاخص در سال ۱۳۹۶، به طور متوسط افراد فقیر در ۲۵/۳ درصد افراد مناطق شهری دارای فقر چندبعدی هستند این نسبت در سال ۱۳۹۷، با کاهش ۰/۲ درصدی به ۲۵/۱ درصد رسید و نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۷، ۲۵/۱ درصد افراد جامعه فقر چندی بعدی دارند. در سال ۱۳۹۸ این شاخص با افزایش ۲ درصدی به ۲۷ درصد رسیده است. از این رو در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸، درصد افراد فقیر در مناطق شهری افزایش داشته است و از کمتر ۲۵ درصد افراد جامعه شهری در سال ۱۳۹۶ به حدود ۲۷ درصد افراد جامعه ۱۳۹۸ رسیده است.

جدول ۲- فقر چندبعدی مناطق شهری

سال	تعداد خانوار	نسبت سرشماری چندبعدی (H)	میانگین محرومیت (A)	شاخص فقر چندبعدی (M)	تغییر نسبت سرشماری (ΔH)	تغییر میانگین محرومیت (ΔA)	تغییر شاخص فقر چندبعدی (ΔM)
۱۳۹۶	۱۸۷۰۰	۰/۲۵۳	۰/۳۹	۰/۱	-	-	-

سال	تعداد خانوار	نسبت سرشماری چندبعدی (H)	میانگین محرومیت (A)	شاخص فقر چندبعدی (M)	تغییر نسبت سرشماری (ΔH)	تغییر میانگین محرومیت (ΔA)	تغییر شاخص فقر چندبعدی (ΔM)
۱۳۹۷	۲۰۳۵۰	۰/۲۵۱	۰/۳۸۵	۰/۰۹۷	-۰/۰۰۲	-۰/۰۰۵	-۰/۰۰۳
۱۳۹۸	۱۹۹۰۰	۰/۲۷	۰/۳۸۲	۰/۱۰۳	۰/۰۰۲	-۰/۰۰۳	۰/۰۰۶

مأخذ: یافته‌های پژوهش

میانگین محرومیت (A) نشان می‌دهد به طور متوسط افراد فقیر در چند درصد از شاخص‌های وزنی محرومیت دارند. بر اساس این شاخص در سال ۱۳۹۶، به طور متوسط افراد فقیر در ۳۹ درصد شاخص‌های وزنی دارای محرومیت هستند از این رو در سال ۱۳۹۶، شدت فقر برابر با ۳۹ درصد است. این نسبت در سال ۱۳۹۷، با کاهش ۰/۵ درصدی به ۳۸/۵ درصد رسید و نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۷، به طور متوسط افراد فقیر در ۳۹/۵ درصد شاخص‌های وزنی دارای محرومیت هستند. در سال ۱۳۹۸ این شاخص با کاهش ۰/۳ درصدی به ۳۹/۲ درصد رسیده است. بنابراین شدت فقر در جامعه اگرچه کاهشی بوده است اما میزان این کاهش کمتر از ۰/۵ درصد است. به منظور برآورد شاخص فقر چندبعدی (MPI) باید نسبت سرشماری چندبعدی (H) با توجه به شدت فقر (A) تعدیل گردد. بنابراین شاخص فقر چندبعدی در مناطق شهری در سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ به ترتیب ۱۰ درصد، ۹/۷ درصد و ۱۰/۳ درصد است. از این رو شاخص فقر چندبعدی مناطق شهری در سال ۱۳۹۸ نسبت به سال قبل، حدود ۰/۶ درصد افزایش داشته است.

بر اساس این شاخص در سال ۱۳۹۶، به طور متوسط افراد فقیر در ۲۸ درصد افراد مناطق روستایی دارای فقر چندبعدی هستند. این نسبت در سال ۱۳۹۷، با کاهش ۰/۶ درصدی به ۲۷/۴ درصد رسید و نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۷، ۲۷/۴ درصد افراد مناطق روستایی فقر چندبعدی دارند. در سال ۱۳۹۸ این شاخص با افزایش ۰/۹ درصدی به ۲۸/۳ درصد رسیده است. از این رو در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸، درصد افراد فقیر در مناطق روستایی افزایش داشته است.

میانگین محرومیت (A) نشان می‌دهد به طور متوسط افراد فقیر در چند درصد از شاخص‌های وزنی محرومیت دارند. بر اساس این شاخص در سال ۱۳۹۶، به طور متوسط افراد فقیر مناطق روستایی در ۴۰/۹ درصد شاخص‌های وزنی دارای محرومیت هستند از این رو در سال ۱۳۹۶، شدت فقر مناطق روستایی برابر با ۴۰/۹ درصد است. این نسبت در سال ۱۳۹۷، با کاهش ۰/۲ درصدی به ۴۰/۷ درصد رسید و نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۷، به طور متوسط افراد فقیر مناطق روستایی در ۴۰/۷ درصد شاخص‌های وزنی دارای محرومیت هستند. در سال ۱۳۹۸ این شاخص با کاهش ۰/۱ درصدی به ۴۰/۶ درصد رسیده است. به منظور برآورد شاخص فقر چندبعدی (MPI) بایستی، نسبت سرشماری چندبعدی (H) با توجه به شدت فقر (A) تعدیل گردد. بنابراین شاخص فقر چندبعدی در مناطق روستایی در سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ به ترتیب ۱۱/۵ درصد، ۱۱ درصد و ۱۱/۵ درصد است. از این رو شاخص فقر چندبعدی در مناطق روستایی در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال قبل، حدود ۱۰ درصد افزایش داشته است.

جدول ۳- فقر چندبعدی مناطق روستایی

سال	تعداد خانوار	نسبت سرشماری چندبعدی (H)	میانگین محرومیت (A)	شاخص فقر چندبعدی (M)	تغییر نسبت سرشماری (ΔH)	تغییر میانگین محرومیت (ΔA)	تغییر شاخص فقر چندبعدی (ΔM)
۱۳۹۶	۱۹۲۶۱	۰/۲۸	۰/۴۰۹	۰/۱۱۵	-	-	-
۱۳۹۷	۱۸۶۱۰	۰/۲۷۴	۰/۴۰۷	۰/۱۱	-۰/۰۰۶	-۰/۰۰۲	-۰/۰۰۴
۱۳۹۸	۱۸۴۳۰	۰/۲۸۳	۰/۴۰۶	۰/۱۱۵	۰/۰۰۹	-۰/۰۰۱	۰/۰۰۴

مأخذ: یافته‌های پژوهش

بر اساس نتایج جدول ۲ و جدول ۳ می‌توان نتیجه گرفت که درصد افراد فقیر در مناطق روستایی و شهری از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ دارای روند صعودی بوده است. همچنین، در مناطق روستایی نسبت به مناطق شهری، درصد افراد فقیر بیشتر است. اختلاف

درصد افراد فقیر در مناطق شهری و روستایی از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ روند نزولی داشته است. در مجموع، شاخص فقر چندبعدی در مناطق روستایی و شهری از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ ابتدا دارای روند نزولی بوده سپس صعودی داشته است. با استفاده از مقادیر شاخص فقر چندبعدی در مناطق روستایی و مناطق شهری، می‌توان شاخص فقر چندبعدی را برای کل کشور محاسبه نمود و میزان تأثیرگذاری هر یک از مناطق روستایی و شهری تعیین گردد. بر اساس نتایج جدول ۴، شاخص فقر چندبعدی در مناطق در کشور حدود ۱۰ درصد است که در سال ۱۳۹۷ روند کاهشی و در سال ۱۳۹۸ روند افزایشی داشته است. در سال ۱۳۹۶، مناطق شهری حدود ۴۶ درصد افراد فقیر جامعه را تشکیل می‌داده‌اند و مناطق روستایی نیز حدود ۵۴ درصد افراد فقیر جامعه را تشکیل داده‌اند. در سال ۱۳۹۷، مناطق شهری حدود ۴۹ درصد افراد فقیر را تشکیل داده‌اند و مناطق روستایی حدود ۵۱ درصد، و در نهایت در سال ۱۳۹۸، مناطق شهری حدود ۴۹/۲ درصد افراد فقیر را تشکیل داده‌اند و مناطق روستایی حدود ۵۰ درصد افراد فقیر را تشکیل داده‌اند.

جدول ۴- شاخص فقر چندبعدی کل کشور (درصد)

سال	MPI	تأثیر مناطق شهری	تأثیر مناطق روستایی
۱۳۹۶	۰/۱۰۷	۴۶	۵۴
۱۳۹۷	۰/۱۰۳	۴۹	۵۱
۱۳۹۸	۰/۱۰۹	۴۹/۲	۵۰/۸

مأخذ: یافته‌های پژوهش

در جدول ۵ درصد محرومی در هر یک از ابعاد آموزش، اشتغال، مسکن، استاندارد زندگی و سلامت برای مناطق شهری و روستایی در بازه ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ مشاهده می‌گردد. بر اساس نتایج جدول ۵ میزان محرومیت در بعد آموزش در مناطق شهری و روستایی در سال ۱۳۹۶ به ترتیب ۱۴ و ۲۰ درصد بوده است. از این رو مناطق روستایی در بعد آموزش دارای محرومیت بیشتری در سال ۱۳۹۶ بوده‌اند. در سال ۱۳۹۷ میزان محرومیت در بعد آموزش در مناطق شهری و روستایی به ترتیب ۱۳ و ۱۸ درصد بوده است. بیشترین میزان محرومیت مربوط به بعد اشتغال است، که در مناطق شهری و روستایی حدود ۴۰ درصد است گرچه در سال ۱۳۹۷ کاهش یافته است اما در سال ۱۳۹۸ دوباره افزایش یافته است. در بعد مسکن میزان محرومیت در مناطق شهری حدود ۲ درصد و در مناطق روستایی حدود ۶ درصد است، که نسبت به سایر ابعاد وضعیت بسیار بهتری را دارا است. در بعد استاندارد زندگی میزان محرومیت در مناطق شهری و روستایی حدود ۲۵ درصد است. از این رو میزان محرومیت در شاخص استاندارد زندگی نیز قابل توجه است. در بعد سلامت، نیز درصد محرومیت در مناطق شهری بیشتر از مناطق روستایی است و به ترتیب حدود ۲۰ و ۱۱ درصد هستند.

جدول ۵- محرومیت در هر یک از ابعاد (درصد)

سال	آموزش		اشتغال		مسکن		استاندارد زندگی		سلامت	
	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی
۱۳۹۶	۱۴	۲۰	۴۰	۴۰	۲	۶	۲۴	۲۴	۱۹	۱۱
۱۳۹۷	۱۳	۱۸	۳۹	۳۹	۱/۴۸	۵/۷	۲۵	۲۴	۲۱	۱۲
۱۳۹۸	۱۲/۹	۱۹	۴۰	۴۰	۱/۴	۵/۲	۲۵/۵	۲۴/۲	۱۹	۱۱

مأخذ: یافته‌های پژوهش

محرومیت زنان و مردان نیز در بعد آموزش بررسی شده است. از نتایج گزارش شده در جدول ۶ که مشاهده می‌گردد، اولاً زنان به طور متوسط چه در مناطق شهری و چه در مناطق روستایی، در بعد آموزش دارای محرومیت بیشتری هستند. ثانیاً، در مناطق شهری محرومیت زنان و مردان در بعد آموزش کمتر از محرومیت زنان و مردان در بعد آموزش در مناطق روستایی است. محرومیت مردان در مناطق شهری حدود ۵ درصد و در مناطق روستایی حدود ۸ درصد است. محرومیت زنان در مناطق شهری حدود ۹ درصد و محرومیت زنان در مناطق روستایی حدود ۱۰ درصد است.

جدول ۶- محرومیت زنان و مردان در بعد آموزش (درصد)

سال	مرد		زن	
	شهری	روستایی	شهری	روستایی
۱۳۹۶	۵/۶	۸/۴	۹/۳	۱۰/۴
۱۳۹۷	۵/۳	۸	۹/۱	۱۰/۲
۱۳۹۸	۵/۲	۸/۱	۹	۱۰/۳

جدول ۷- محرومیت در هر یک از شاخص‌ها (درصد)

سال	۱۳۹۶		۱۳۹۷		۱۳۹۸	
	شهری	روستایی	شهری	روستایی	شهری	روستایی
تحصیل والدین	۱۳	۱۸	۱۲	۱۷	۱۲	۱۴/۴
سال‌های تحصیل فرزندان	۱	۱/۳	۰/۹	۱/۲	۰/۸	۱/۲
اشتغال	۴۰	۴۰	۳۹/۱	۳۹/۳	۴۰	۴۰
اندازه بنا	۰/۳	۰/۵	۰/۲	۰/۴	۰/۱	۰/۳
مصارف بنا	۱/۷	۵/۴	۱	۵/۳	۰/۱	۵
ماشین	۴/۳	۴/۴	۴	۴	۳	۴/۳
موتورسیکلت	۴/۶	۴/۲	۴/۷	۴/۲	۴/۸	۴/۳
دوچرخه	۴/۳	۴/۷	۵	۴/۸	۵	۴/۸
رادیو	۵	۴/۶	۵	۴/۷	۵	۴/۷
تلویزیون	۰/۲	۰/۴	۰/۲	۰/۴	۰/۲	۰/۴
یخچال	۲/۹	۱/۸	۳	۲/۲	۳	۲/۲
آب سالم	۰/۰۲	۰/۲	۰/۰۲	۰/۳	۰/۰۲	۰/۲۴
برق	۰	۰/۰۰۰۱	۰	۰/۰۰۰۶	۰	۰/۰۰۰۳
خط تلفن	۲	۲/۷	۲/۶	۳	۲/۷	۳
سوخت	۰	۰/۰۱	۰	۰/۰۰۰۵	۰	۰/۰۰۰۴
بیمه	۱۹/۶	۱۱	۲۱	۱۲	۱۹	۱۱

مأخذ: یافته‌های پژوهش

در جدول ۷ درصد محرومیت در هریک از زیرابعاد محاسبه شده است. نتایج نشان می‌دهد به‌عنوان مثال در بعد آموزش، بیشترین مقدار محرومیت در مناطق شهری و روستایی مربوط به تحصیلات والدین است. که در مناطق شهری حدود ۱۲ درصد و در مناطق روستایی حدود ۱۷ درصد است. گرچه در سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ روند نزولی داشته است. میزان محرومیت فرزندان در زیر شاخص تحصیلات حدود ۱ درصد است. درصد محرومیت در بعد اشتغال در مناطق شهری و روستایی حدود ۴۰ درصد است گرچه در سال ۱۳۹۷ کاهش یافته است اما در سال ۱۳۹۸ دوباره افزایش یافته است. در بعد استاندارد زندگی، بیشترین محرومیت مربوط به زیر بعدهای داشتن ماشین، موتورسیکلت و دوچرخه است که حدود ۵ درصد هستند. ولی در دسترسی به برق درصد محرومیت نزدیک به صفر است و در دسترسی به آب سالم در حدود ۰/۲ درصد است. همچنین محرومیت در زیر بعد سوخت، یا دسترسی به گاز طبیعی، کمتر از ۱ درصد است.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش با استفاده از رویکرد فقر چندبعدی الکایر- فوستر، شاخص فقر چندبعدی در ۵ بعد آموزش، اشتغال، استاندارد زندگی، سلامت و مسکن استفاده می‌شود. بازه زمانی مورد بررسی شامل سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ است. نتایج این پژوهش نشان داد، در مناطق روستایی حدود ۲۸ درصد افراد فقیر هستند و در مناطق شهری حدود ۲۵ درصد فقیر هستند. میزان فقر در سال ۱۳۹۷ روند

کاهش داشته است اما در سال ۱۳۹۸ دارای روند صعودی بوده است. حدود ۵۱ درصد افراد فقیر در مناطق روستایی زندگی می‌کنند و حدود ۴۹ درصد آن‌ها ساکن مناطق شهری هستند. بیشترین میزان محرومیت در مناطق شهری و روستایی مربوط به بعد اشتغال است که حدود ۴۰ درصد است. در بعد، آموزش، استاندارد زندگی، سلامت و مسکن، به ترتیب ۱۶، ۴، ۲۴/۵ و ۱۵/۵ درصد است. شاخص فقر چندبعدی در مناطق شهری و روستایی به ترتیب ۱۰ و ۱۱/۵ درصد است. زنان به طور متوسط چه در مناطق شهری و چه در مناطق روستایی، در بعد آموزش دارای محرومیت بیشتری هستند. همچنین در مناطق شهری محرومیت زنان و مردان در بعد آموزش کمتر از محرومیت زنان و مردان در بعد آموزش در مناطق روستایی است. محرومیت مردان در مناطق شهری حدود ۵ درصد و در مناطق روستایی حدود ۸ درصد است. محرومیت زنان در مناطق شهری حدود ۹ درصد و محرومیت زنان در مناطق روستایی حدود ۱۰ درصد است. به طور کلی به منظور کاهش فقر در جامعه، سیاست‌گذاری مناسب در زمینه بهبود اشتغال و افزایش استاندارد زندگی بایستی صورت بگیرد. سلامت نیز نیازمند توجه ویژه جهت کاهش فقر و نابرابری در جامعه است.

منابع

- ۱- ابونوری، اسمعیل؛ سالم، علی اصغر؛ عرب یارمحمدی، جواد (۱۳۹۷). ارزیابی فقر آموزشی ایران در چارچوب یک رویکرد چندبعدی، فصلنامه تعلیم و تربیت، ۳۴(۲)، ۷۳-۹۱. <http://dorl.net/dor/20.1001.1.10174133.1397.34.2.4.6.91-73>
- ۲- افراخته، حسن؛ جلالیان، حمید؛ طهماسبی، اصغر و مریم آرمنند (۱۳۹۸). ارزیابی میزان فقر چندبعدی (قابلیتی) در مناطق روستایی شهرستان همدان با استفاده از روش آلکایر و فوستر، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی (پژوهش‌های جغرافیایی)، ۵۱(۴)، ۹۸۹-۱۰۱۰.
- ۳- جلالی، محسن (۱۳۹۸). ارزیابی فقر چند بعدی در جامعه شهری ایران، روند، ۲۶(۸۳و۸۴)، ۶۹-۹۰.
- ۴- دادگر، یداله؛ نوفرستی، محمد و محمدعلی مختاری (۱۳۹۹). یک ارزیابی از سطح، روند، و توزیع فقر چندبعدی در ایران، برنامه ریزی و بودجه، ۲۵(۲)، ۴۳-۲۵.
- ۵- راغفر، حسین؛ محمدی فرد، زهرا و کبری سنگری مهذب (۱۳۹۲). اندازه‌گیری فقر چندبعدی در شهر تهران، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی، ۱۳(۲): ۱-۱۶.
- ۶- سالم، علی اصغر؛ یار محمدی، جواد. (۱۳۹۷). عوامل مؤثر بر فقر چندبعدی، رویکرد مدل‌های چند سطحی پزل، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، ۲۶(۸۷)، ۷-۴۶.
- ۷- فطرس، محمد حسن؛ قدسی، سوده. (۱۳۹۶). برنامه‌های توسعه ایران با شاخص فقر چندبعدی محاسبه شده به روش آلکایر و فوستر، فصلنامه علمی و پژوهشی رشد و توسعه اقتصادی، ۷(۲۷)، ۴۵-۶۴.
- 8- Aguilar, G., Sumner, A. (2020). Who are the world's poor? A new profile of global multidimensional poverty, World Development, 126, 104716.
- 9- Alkire, S. (2007). The missing dimensions of poverty data: Introduction to the special issue. Oxford development studies, 35(4): 347-359.
- 10- ALKIRE, S., SANTOS, M. (2014). Measuring Acute Poverty in the Developing World: Robustness and Scope of the Multidimensional Poverty Index, World Development, Vol. 59, pp. 251-274.
- 11- Gouveia, J., Palma, P., Simoes, S. (2019). Energy poverty vulnerability index: A multidimensional tool to identify hotspots for local action, Energy Reports, 5, 187-201.
- 12- Mendoza, C., Cayonte, D. (2019). Understanding multidimensional energy poverty in the Philippines, Energy Policy, 133, 110886.
- 13- Qi, D., Wu, Y. (2015). A multidimensional child poverty index in China, Children and Youth Services Review, 57, 159-170.
- 14- Sadath, A., Acharya, R. (2017). Assessing the extent and intensity of energy poverty using Multidimensional Energy Poverty Index: Empirical evidence from households in India, Energy Policy, 102, 540-548.
- 15- Sen, A. (1981). Issues in the Measurement of Poverty. In Measurement in Public Choice (pp. 144-166). Palgrave Macmillan, London.